

Laboratorinė medicina.
2013, t. 15, Nr. 2(58), p. 75–82.

Vaikų padaryti nužudymai ir sunkūs sveikatos sutrikdymai

Rita Aliukonienė¹
Algimantas Jasulaitis²
Vyginas Aliukonis²
Neringa Maciulytė²

Santrauka

Lietuvoje, kaip ir daugelyje kitų pasaulio valstybių, vis aktualesne problema tampa ne tik didėjantis nepilnamečių nusikalstamumas, bet ir jų padaromi kaskart žiauresni nusikaltimai. Be to, pastebima nusikaltusių asmenų amžiaus mažėjimo tendencija, nes vis dažniau baudžiamuosius įstatymus pažeidžia jaunesni nei 18 metų asmenys. Netyla teisininkų, teismo medikų, psichiatrų, psichologų, kriminologų, sociologų, pedagogų ir kitų specialistų diskusijos apie tai, kad vaikų destruktivumas, t. y. asmens arba reiškinių polinkis daryti žalą sau pačiam, supančiai aplinkai arba kitiems asmenims, dažnai sukelia ypač žalingus arba net neatitaisomus padarinius nukentėjusiesiems (pavyzdžiui, atimama gyvybė, sunkiai sutrikdoma sveikata ir pan.).

Šio straipsnio tyrimo objektas – vaikų destruktivumo padarant nužudymus ir sunkius sveikatos sutrikdymus išraiška.

Darbo tikslas. Išanalizuoti destruktivumo, smurto, žmogaus sveikatos sutrikdymo ir kitas sąvokas. Pateikti nužudymo ir sunkaus sveikatos sutrikdymo, kaip pavojingiausių nusikaltimų, kuriuos padaro nepilnamečiai, sampratas, atskleisti jų definicijas ir straipsnio pabaigoje, apibendrinus tyrimo rezultatus, pateikti išvadas.

Tyrimo šaltiniai. Lyginamuoju aspektu apžvelgti Lietuvos Respublikos įstatymai, tarptautiniai ir kiti teisės aktai, analizuotos 2003 m. gegužės 23 d. „Sveikatos sutrikdymo masto nustatymo taisyklės“ [13], nagrinėta speciali medicininė, psichologinė, teisinė literatūra, taip pat remtasi savarankiškai atliktu, su tema susijusių baudžiamųjų bylų išsamaus tyrimo apibendrinimu.

Darbo metodai. Naudotas lingvistinis, loginis, sisteminis, analizės, aprašomosios statistikos bei lyginamasis metodai. Loginiu ir sisteminiu pažinimo metodais įvertintos įvairių medicinos, psichologijos, psichiatrijos, teisės mokslininkų nuomonės analizuotos temos aspektais. Lyginamasis metodas naudotas apžvelgti per tam tikrą laikotarpį įvykdytų labai sunkių nusikaltimų dinamiką. Pasitelkiant lingvistinį metodą, darbe atskleistos vartojamų sąvokų reikšmės.

Reikšminiai žodžiai: nužudymas, sveikatos sutrikdymas, kūno sužalojimas, agresija, destruktivumas.

IVADAS

Temos aktualumas. Teisė į gyvybę – svarbiausia ir absoliuti prigimtinė žmogaus teisė, nuo kurios priklauso kitų asmeninių teisių įgyvendinimas pilietinėje, socialinėje, ekonominėje ir

kitose srityse. Ne mažiau svarbi žmogaus sveikata, kuri yra vienas iš pagrindinių žmogaus teisių elementų. Teisė į žmogaus gyvybės ir sveikatos apsaugą įtvirtina bei garantuoja Lietuvos Respublikos Konstitucija [1], 1948 m. Jungtinių Tautų visuotinė

¹Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Baudžiamosios justicijos katedra
Vilnius University Faculty of Law,
Department of Criminal Justice

²Vilniaus universiteto Medicinos fakulteto Patologijos, teismo medicinos ir farmakologijos katedra

Vilnius University Faculty of Medicine,
Department of Pathology, Forensic
Medicine and Pharmacology

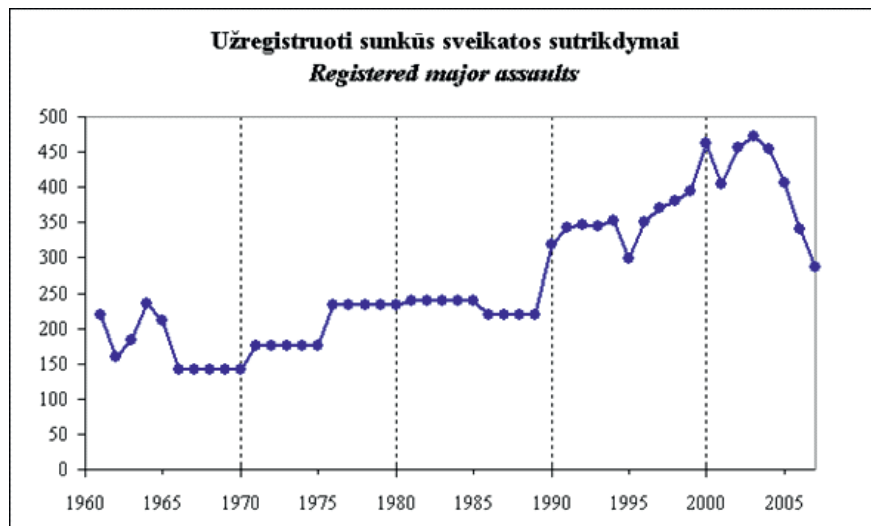
El. paštas:
algimantas.jasulaitis@mf.vu.lt;
vygintasaliukonis@gmail.com;
neringa.maciulyte@gmail.com

žmogaus teisių deklaracija [2], Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija [3], Lietuvos Respublikos sveikatos sistemos įstatymas [6], Lietuvos Respublikos psichikos sveikatos priežiūros įstatymas [7], kiti tarptautiniai ir nacionaliniai teisės aktai.

Kiekviena valstybė, saugodama prigimtine žmogaus teisę į gyvybę ir sveikatą, imasi įvairių apsaugos priemonių, tačiau viena iš svarbiausių – baudžiamieji įstatymai, reglamentuojantys atsakomybę už neteisėtą kito asmens gyvybės atėmimą arba žmogaus sveikatos sutrikdymą. Nusikaltimomis veikomis žmogaus gyvybei ir sveikatai yra kėsinamasi į reikšmingas vertybes, todėl įstatymų leidėjas tokias veikas priskiria prie pavojingiausių reiškinų. Jau pačioje žmogaus gyvenimo pradžioje valstybė, siekdama, kad žmogus taptų visaverčiu visuomenės nariu, privalo užtikrinti jo galimybę įgyvendinti konstitucinę teisę į gyvybę ir sveikatą. Nusikaltamų veikų žmogaus gyvybei ir sveikatai tyrimai – nuolatinis ir aktualumo neprarandantis reiškinys.

Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas [8] (toliau – Baudžiamasis kodeksas) saugo ir gina kiekvieno žmogaus teisę į gyvybę ir sveikatą kaip visų kitų teisių pagrindą, nes „jei nėra gyvybės, beprasmės tampa ir visos kitos žmogaus teisės“ [15]. Ta pati nuostata galioja sveikatai, kuri savo svarba nenusileidžia gyvybei, nes tik sveikas, darbingas žmogus gali save visapusiškai realizuoti gyvenime. Temos aktualumą pagrindžia tai, jog nužudymų ir sunkių sveikatos sutrikdymų Lietuvoje padaroma gana daug. Tai įrodo užregistruotų nusikaltamų veikų statistika. Pavyzdžiui, pirmame paveiksle [32] pateikiama diagrama, kaip per 45 metų laikotarpį kito užregistruotų sunkių sveikatos sutrikdymų skaičius.

Mažiausiai sunkių sveikatos sutrikdymų užregistruota 1965–1970 metais. Nuo 1975 metų iki 1989, t. y. beveik per 3 penkmečius, užregistruotų sunkių sveikatos sutrikdymų kiekis beveik nekito. Atkūrus Lietuvos Respublikos nepriklausomybę tokių nusikaltamų veikų padaugėjo. Tokią ženklaus augimo tendenciją lėmė „jaunos“ valstybės statusas, kurioje reikėjo pertvarkyti teisės saugos institucijų veiklą, įkurti įvairias tarnybas, siekiančias užkardyti nusikaltimų padarymą. Vertinant 1 pav. pateiktus statistinius duomenis, akivaizdu, kad sunkių sveikatos sutrikdymų padarymo rodiklis didėjo nuo Nepriklausomybės atkūrimo iki 2003 metų, vėliau jis pradėjo mažėti.

1 pav. Užregistruoti sunkūs sveikatos sutrikdymai 1960–2005 metais

Fig. 1. Registered major assaults between 1960–2005

Prieinamus duomenis apie nužudymus Lietuvoje turime nuo 1961 m. Tarybiniais metais (1940–1990 m.) daugiau kaip 80 % tyčinių nužudymų buvo padaromi dėl nedarnių, ilgamečių konfliktinių santykių šeimoje arba artimiausioje buitinėje aplinkoje. Dažnai tai būdavo akivaizdūs nusikaltimai, todėl lengvai išaiškinami, ištiriami. Pastaraisiais metais situacija panaši – nužudymai yra tarpasmeninio, dažnai ilgai trunkančio arba subjektyviai išgyvenamo socialinio konflikto padarinys. Nemaža dalis nukentėjusiųjų nusikaltėliams buvo gerai pažįstami iš buitinės aplinkos žmonės ar net giminės [16].

Visuomenei daug nerimo kelia tai, kad nemažėja vaikų padaromų labai sunkių smurtinių nusikaltimų – nužudymų arba sunkių sveikatos sutrikdymų. Pagal Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 6 straipsnio 2 dalį [9] ir Vaiko teisių konvencijos 1 straipsnį [10] vaiku pripažįstamas nepilnametis, t. y. aštuoniolikos metų nesulaukęs asmuo. Iš statistinių, kriminologinių, medicininių tyrimų duomenų, visuomenės informavimo priemonių pranešimų akivaizdu, kad augantis visuomenės destruktyvumas, atsispindintis vaikų ir paauglių sociume, yra ypač aktuali Lietuvos problema.

I. BENDRASIS NUŽUDYMO SAMPRATOS APIBŪDINIMAS

Viena iš aktualiausių ne tik teisės saugos institucijų, bet ir visos šiuolaikinės visuomenės problemų yra kriminalinis smurtas. Nužudymai – sunkiausi smurtiniai nusikaltimai, tiesiogiai susiję su neteisėtu fiziniu povei-

kiu, sukeliančiu skausmą kitam žmogui. Šie nusikaltimai išskirtinai domina visuomenę ir žiniasklaidą. Stebint kasdienes nusikaltimų suvestines, analizuojant periodines nužudymų tendencijas akivaizdu, kad smurtinių nusikaltimų – nužudymų Lietuvoje nemažėja. Vertinant kriminologinę situaciją, kyla klausimas, ar valstybė ir jos vykdoma baudžiamoji politika pasiteisina saugodama žmogaus gyvybę, t. y. įgyvendindama nužudymų prevenciją, taikydama baudžiamąją atsakomybę už jau padarytus šios rūšies nusikaltimus.

Pagrindinis įstatymas, realizuojantis konstitucinę žmogaus teisę į gyvybę, – Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. Jame nusikalstamos veikos, kuriomis kėsinamasi į vieną iš svarbiausių teisių gėrių – žmogaus gyvybę (kitais tariant, kurių tiesioginis objektas – žmogaus gyvybė), yra išskirtos į atskirą skyrių „Nusikaltimai žmogaus gyvybei“ (XVII skyrius). Jame tyčinis nužudymas reglamentuojamas 129 straipsnyje, kurį sudaro dvi dalys: pirmoje dalyje įtvirtinta paprastojo nužudymo sudėtis, antroje – kvalifikuota, kai nužudoma tokiomis aplinkybėmis, kurios nusikaltimą padariusio asmens (subjekto) veiką leidžia kvalifikuoti sunkesniu ir pavojingesniu nusikaltimu (skirtumas tarp paprasto ir kvalifikuoto nužudymo ypač išryškėja palyginus numatytas sankcijas už šiuos nusikaltimus).

Nužudymo sąvoka Baudžiamajame kodekse tiesiogiai nepateikiama, tačiau, atlikus lingvistinę skyriaus, kuriame reglamentuojami nusikaltimai žmogaus gyvybei, analizę, galima suprasti nužudymo sąvoką. Spragą įmanoma užpildyti pasitelkus doktrininį aiškinimą. Lietuvos baudžiamoji

je teisėje nužudymu vadinamas tyčinis neteisėtas kito žmogaus gyvybės atėmimas. Taip nužudymas apibrėžtas ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato nutarimo „Dėl teismų praktikos nusikaltimų žmogaus gyvybei bylose“ [31] 2 punkte. Panašiai nužudymo sąvoką įvardija ir Lietuvos baudžiamosios teisės teoretikai J. Nocius [17], A. Klimka [18], K. Jovaišas [19]. Mūsų nuomone, tokiai nužudymo sampratos formuluotei galima pritariti. Iš esmės nužudymo sampratą apibūdina du požymiai – neteisėtumas ir kaltė atimant kito žmogaus gyvybę. Pažymėtina, kad šio nusikaltimo sudėties požymius sudaro:

1) *Nužudymo objektas* – kito žmogaus gyvybė. Tai individo – *homo sapiens* biologinė būklė nepriklausomai nuo individualių jo savybių. Neturi reikšmės, ar žmogus jaunas, sveikas, protingas, stiprus, ar tik gimęs, senas, ligotas, bejėgis, mirštantis. Neturi reikšmės intelektas, rasė, tautybė, pilietybė, socialinė padėtis. Žmogus gali dar nebūti arba jau nebūti asmenybe, socialine būtybe. Pakanka, kad jis gyvas. Nužudymo objektas yra tik kito žmogaus gyvybė [20].

Nužudymo dalykas – pats žmogus, jo kūnas. Žudomas žmogus turi būti gyvas, fiziologiškai funkcionuojantis, jis turi būti jau gimęs arba dar nemiręs. Medicinoje gyvybės pradžia laikomas apvaisinimo momentas, po kurio prasideda žmogiškosios būtybės vystymasis motinos organizme, o savarankiško gyvenimo pradžia – kai naujagimis yra visiškai išstumtas arba ištrauktas iš moters organizmo ir pasirodo gyvybiškai svarbūs požymiai (judesiai, pirmasis įkvėpimas ir klyksmas) [21, 22]. Baudžiamajame kodekse šis klausimas nėra tiesiogiai reglamentuotas, todėl siekiant atsakyti į klausimą, kas yra gyvybės pradžia, būtina vadovautis kitais teisės aktais. Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso [11] (toliau – Civilinis kodeksas) 2.3 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad fiziniu asmens gimimo momentu pripažįstamas pirmas savarankiškas naujagimio įkvėpimas. Kitas teisės aktas, nustatantis vaiko gimimo momentą, yra Lietuvos Respublikos vaiko gimimo momento nustatymo įstatymas [12], kurio 2 straipsnis numato, kad vaiko gimimas – gyvo vaisiaus išstūmimas arba ištraukimas iš moters organizmo, o vaiko gyvybingumo požymiai – savarankiškas kvėpavimas arba širdies plakimas. Šio įstatymo 4 straipsnis pripažįsta vaiko gimimo

momentu viso gyvybingo vaisiaus pasirodymą iš moters organizmo. Atsižvelgiant į tai, kad pagal Civilinį kodeksą pirmasis įkvėpimas yra vėlesnis veiksmas, kuris eina po vaisiaus pasirodymo iš moters organizmo, šio darbo autorių nuomone, pastebimas Civilinio kodekso ir Lietuvos Respublikos vaiko gimimo momento nustatymo įstatymo nesuderinamumas.

Kitas svarbus klausimas – kas yra žmogaus gyvybės pabaiga? Šiuolaikinės medicinos mokslas [25] negincijamai pripažįsta, kad gyvybės pabaiga yra biologinė¹, o ne klinikinė² žmogaus mirtis, kai negrįžtamai nutrūksta smegenų ir visos kitos organizmo funkcijos. Pagal Civilinio kodekso 2.3. straipsnį mirties momentas – kraujotakos ir kvėpavimo negrįžtamas nutrūkimas arba jo smegenų visų funkcijų visiškai ir negrįžtamas nutrūkimas. Specialiajame Žmogaus mirties nustatymo ir kritinių būklių [12] įstatyme mirties momento sąvoka beveik nesiskiria nuo sąvokos, įtvirtintos Civiliniame kodekse. Mirties momentas, pagal šį įstatymą, yra laikas, kai negrįžtamai nutrūksta žmogaus kraujotaka ir kvėpavimas arba kai negrįžtamai nutrūksta visų žmogaus galvos smegenų struktūrų veikla. Atsižvelgiant į tai, kad teisės aktai nustato du alternatyvius ir savarankiškus medicininius žmogaus mirties momento nustatymo kriterijus, šio darbo autoriai daro išvadą, kad minėti kriterijai lygiavėriai, todėl, konstatuojant mirties faktą ir momentą, galima vadovautis tiek vienu, tiek kitu kriterijumi.

Baudžiamosios teisės požiūriu, žmogaus gyvybė ginama nuo gimdymo pradžios momento (sąrėmių pradžios) iki biologinės žmogaus mirties. Baudžiamosios teisės teorijoje ir praktikoje nukentėjusiuoju laikomas gimęs ir nemiręs žmogus, nepriklausomai nuo jo sveikatos būklės.

2) *Nužudymo objektyvieji požymiai* – kaltininko veika, jos sukelti padariniai bei priežastinis ryšys tarp jų. Tai būtini nužudymo sudėties požymiai. Šis nusikaltimas dažniausiai padaromas aktyviais veiksmais – fiziniu, mechaniniu, cheminiu, psichiniu poveikiu, pavyzdžiui, šaunant, mušant, nuodijant, išgąsdinant ir pan. Nužudymas gali būti padarytas ir neveikimu, turint galimybę ir pareigą atitinkamai veikti ir taip išvengti kito žmogaus mirties. Nužudymas – baigtas nusikaltimas atsiradus padariniams – mirus nukentėjusiajam [17].

3) *Nužudymo subjektyvieji požymiai* – kaltės forma. Baudžiamoji atsakomybė už nužudymą pagal Baudžiamąjį kodeksą 129 straipsnį kyla tada, kai kito žmogaus gyvybę kaltininkas atima veikdamas tyčia. Kaltininkas baudžiamojon atsakomybėn traukiamas tik tais atvejais, kai jo veikoje nustatoma kaltė. Atvejais, kai kito žmogaus gyvybė buvo atimta nesant gyvybę atėmusio asmens kaltės (tyčios arba neatsargumo), veika neužtraukia baudžiamosios atsakomybės ir laikoma nelaimingu atsitikimu, kuris teisi- nėje literatūroje vadinamas kazusu.

4) *Nužudymo subjektas* – nužudymo subjektu pripažįstamas fizinis, pakaltinamas arba ribotai pakaltinamas asmuo, sulaukęs 14 metų amžiaus. Įstatymų leidėjas daro prielaidą, kad paauglys, sulaukęs 14 metų, jau suvokia tyčinės veiklos, kuria atimama gyvybė kitam žmogui, pavojingumą ir todėl už tokias veikas turi atsakyti baudžiamąja tvarka.

Lietuvoje ne tik didėja nepilnamečių nusikalstamumas, bet ir padaromi vis žiauresni nusikaltimai. Be to, turi tendenciją mažėti nusikaltusių asmenų amžius, nes vis dažniau baudžiamuosius įstatymus pažeidžia jaunesni nei 18 metų asmenys. Tai daro įtaką teisininkų, teismo medikų, psichiatrų, psichologų, kriminologų, sociologų, pedagogų ir kitų specialistų diskusijoms apie tai, kad vaikų destruktivumas, t. y. asmens arba reiškinių polinkis daryti žalą sau pačiam, supančiai aplinkai arba kitiems asmenims, dažnai sukelia ypač žalingus arba net neatitaisomus padarinius nukentėjusiesiems (pvz., atimama nukentėjusio gyvybė, sunkiai sutrikdoma sveikata ir pan.).

Norėdami išsiaiškinti destruktivumo įtaką vaikams, padariusiems patį sunkiausią nusikaltimą žmogaus gyvybei, t. y. nužudymą, atlikome savarankišką 28 baudžiamųjų bylų, išnagrintų 2005–2010 metais Vilniaus apygardos teisme, analizę, kuri pateikiama toliau nurodytose lentelėse. Analizuotos tik tos baudžiamosios bylos, kuriose už tyčinį nužudymą baudžiamojon atsakomybėn buvo patraukti nepilnamečiai, t. y. asmenys nuo 14 iki 18 metų.

1 lentelė. Nužudymą padariusių asmenų lytis

Table 1. Sex of murderer

Moteris	0
Vyras	28

¹Biologinė mirtis – tai negrįžtami organizmo pokyčiai, arba tikroji mirtis.

²Klinikinė mirtis – tai pirmasis mirties etapas, nes audiniai ir organai dar išlieka gyvybingi ir jų funkcijas dar galima atnaujinti.

Iš pirmoje lentelėje pateiktų duomenų matyti, kad per penkerių metų laikotarpį nužudymą padarė 28 nepilnamečiai, tarp kurių nebuvo nė vienos moteriškosios lyties atstovės.

2 lentelė. Nužudymą padariusių asmenų amžius
Table 2. Age of murderer

Asmens amžius nužudymo padarymo metu	Nužudymą padariusių asmenų skaičius
14 metų	2
15 metų	8
16 metų	12
17 metų	10

Antroje lentelėje pateikti duomenys rodo, kad nužudymą dažniausiai padaro vyresni nepilnamečiai (16–17 metų amžiaus) ir tik 2 nužudymus padarė 14 metų berniukai.

3 lentelė. Vietovė, kurioje padaryti nužudymai
Table 3. Place where homicide were committed

Miestas	9
Kaimas	19

Trečioje lentelėje pateiktus duomenis galima vertinti dvejopai: kadangi Vilniaus apygardos teismo teritorijoje didesnis gyventojų skaičius gyvena miesto vietovėje, todėl daugiau negu du kartus mažesnis nepilnamečių padarytų nužudymų skaičius leidžia manyti, kad agresyvių ir destruktivių nepilnamečių, turinčių polinkį smurtauti ir daryti žalą supančiai aplinkai arba kitiems asmenims, tarp mieste gyvenančių nepilnamečių yra gerokai mažiau. Neabejotinai neigiamą įtaką kaime gyvenančių nepilnamečių nusikalstamumo didėjimui turi čia vyraujanti socialinė aplinka, kuriai turi įtakos tėvų bedarbiystė arba sąlyginai mažos nepilnamečių tėvų darbinės pajamos, žemesnis išsilavinimo lygis, dažnas alkoholio vartojimas šeimoje ir aplinkoje bei kiti socialiniai veiksniai.

4 lentelė. Nužudymų padarymo laikas
Table 4. Time of homicides

Nuo 08:00 val. iki 20:00 val.	11
Nuo 20:00 val. iki 08:00 val.	17

Ketvirtos lentelės duomenys leidžia teigti, kad maždaug trečdaliu daugiau nužudymų nepilnamečiai padaro vakare arba nakties metu. Minėta aplinkybė suponuoja mintį, kad nepilnamečių tėvai ar kiti juos prižiūrinčys asmenys netinkamai atlieka savo

pareigas ir nesiima reikiamų priemonių, kad vaikai tamsiu paros metu būtų saugioje aplinkoje.

5 lentelė. Nužudymą padariusio nepilnamečio kaltininko santykis su nukentėjusiuoju
Table 5. Murder committed juvenile offender relationship to victim

Šeimos narys, artimas giminaitis	6
Draugas, pažįstamas, kaimynas	15
Nepažįstamas asmuo	7

5 lentelėje apibendrinti duomenys rodo, kad iš 28 nužudymo atvejų, kuriuos padarė nepilnamečiai, 6 atvejais nužudyti kaltininkų šeimos nariai arba artimi giminaičiai. Iš 28 atvejų nepilnamečiai tyčia atėmė 15-os draugų, pažįstamų arba kaimynų gyvybę ir tik 7 atvejais nužudytas nepažįstamas asmuo. Tokie duomenys leidžia teigti, kad nepilnamečiai daugiausia nužudymų padaro artimoje aplinkoje.

6 lentelė. Nužudytų asmenų mirties priežastis
Table 6. Victims cause of death

Durtinės-pjautinės žaizdos	6
Šautinės žaizdos	0
Smūgių sukeltos mirtinos traumos (smūgiavimas kojomis, naudojant kietus daiktus)	21
Mechaninė asfiksija	1

Analizuojant 6 lentelėje pateiktų nukentėjusiųjų asmenų mirties priežastis, matyti, kad dažniausia mirties priežastis, t. y. net 21 atvejis iš 28, yra smūgių sudavimas nukentėjusiajam. Smūgiai buvo suduoti kojomis, rankomis, naudojant įvairius kietus daiktus (pvz., lazda, akmenį ir pan.), kuriais mirtinai sužaloti gyvi asmenys. Nė vienas nepilnamečių šaunamuoju ginklu. Tokią situaciją, autorių nuomone, lemia tas faktas, kad nepilnamečiai asmenys neturi teisės legaliai įsigyti ir laikyti šaunamąjį ginklą.

II. SUNKAUS SVEIKATOS SUTRIKDYMO SAMPRATOS MEDICININIAI IR TEISINIAI ASPEKTAI

Siekiant glaustai apibūdinti sunkaus sveikatos sutrikdymo sampratą, reikia išsiaiškinti, kas yra sveikatos sutrikdymas. Nekyla abejonių, kad sveikata yra viena didžiausių žmogaus vertybių – tai fizinė, psichinė ir socialinė gerovė. Dabartinės lietuvių kalbos žodyne teigiama, kad sveikata –

normalus organizmo veikimas arba bendra gyvo organizmo būklė [23]. Normalaus organizmo veikimo sutrikimui neabejotinai veikia žmogaus socialinių materialinių gyvenimą. Netekus organo, galimybės matyti arba kalbėti, netekus darbingumo arba susirgus psichine liga, prarandamos fizinės funkcijos, sumažėja socialinės galimybės realizuoti save visuomenėje. Siekiant tinkamai apibūdinti nusikaltimus žmogaus sveikatai, tikslinga sveikatos sampratą aptarti nacionaliniu ir tarptautiniu mastu.

Pasaulio sveikatos organizacija (PSO) – Jungtinių Tautų (JT) specializuota institucija, didžiausia tarptautinė sveikatos organizacija, kurios pagrindinis tikslas – siekti aukščiausio sveikatos lygio visose pasaulio valstybėse. PSO Konstitucijos preambulėje skelbiama, kad sveikata – visiška fizinė, psichikos ir socialinė gerovė, o ne šiaip ligos ar negalios nebuvimas [4]. Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą (ES), didelę reikšmę įgijo ES teisės aktai. Europos Sąjungos Pagrindinių teisių chartija įtvirtina, kad kiekvienas žmogus turi teisę į pagarbą savo fiziniam ir protiniam vientisumui [5]. Lietuvos Respublikos sveikatos sistemos įstatymas [6] pateikia beveik tokią pat sveikatos sąvoką, kaip PSO Konstitucija. Įstatymo preambulė skelbia, kad sveikata – tai ne tik ligų ir fizinių defektų nebuvimas, bet ir fizinė, dvasinė bei socialinė žmonių gerovė. Kai kurie autoriai yra tos nuomonės, kad tokia sveikatos samprata baudžiamojoje teisėje [24] per daug abstrakti, sudaranti galimybių išvengti baudžiamosios atsakomybės už nusikaltimus sveikatai, todėl ji turėtų būti suprantama siauriau. Baudžiamosios teisės požiūriu, sveikata turi būti siejama tik su natūralia konkretaus žmogaus organizmo būkle (tiek fizine, tiek psichine) iki nusikalstamos veikos padarymo, o natūralios sveikatos būklės pablogėjimas dėl kaltininko veiksmų laikomas sveikatos sutrikdymu.

Atsižvelgiant į tai, kad sveikata yra medicininė kategorija, atskleidžianti sveikatos sampratą, vertėtų vadovautis medicinos literatūra, pateikiančia tikslesnę sąvokos apibrėžimą, kur sveikata įvardijama kaip fizinis ir dvasinis individo ir visuomenės normalumas [26]. Baudžiamojoje teisėje sveikatos samprata suprantama siauriau, nes sveikata siejama tik su fiziologine ir psichologine būseną, todėl neapima socialinės gerovės. Sveikatos sutrikdymu laikoma natūralios žmogaus būsenos pablogėjimas.

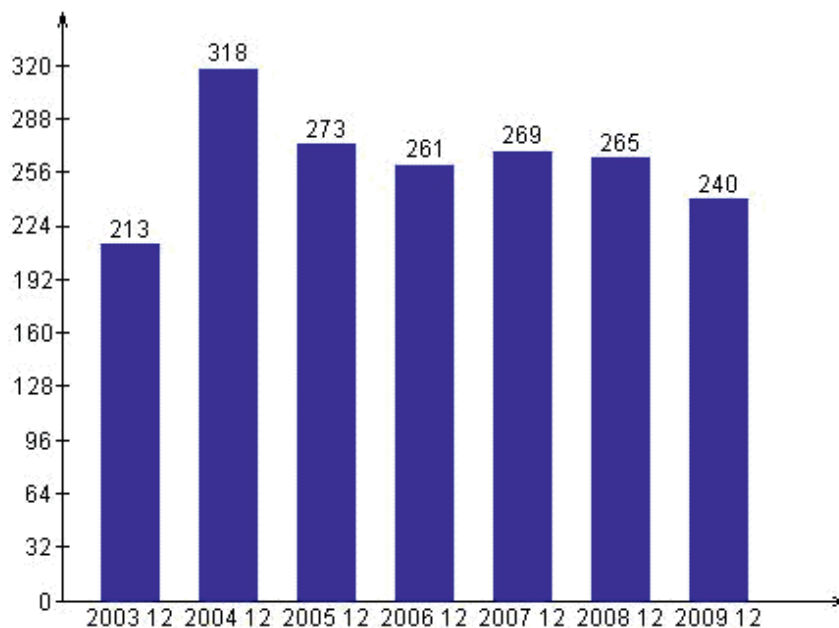
Baudžiamojo kodekso 135–140 straipsniuose numatytos sveikatos su-

trikdymo nusikalstamos sudėty. Dabar galiojančiame Baudžiamajame kodekse atsisakyta ankstesniame kodekse vartotos „kūno sužalojimo“ sąvokos ir ji pakeista „sveikatos sutrikdymu“. Ši sąvoka pakeista pagrįstai, nes kūno sužalojimas buvo suprantamas kaip žmogaus kūno audinių arba organų anatomicinės sandaros arba fiziologinių funkcijų pažeidimas, t. y. neapimantis ir kitų galimų sveikatos sutrikdymo padarinių, susijusių su asmens psichikos pažeidimais, susirgimu nepagydomomis ligomis ir pan.

Stebėtina, kad nei dabar galiojančiame, nei anksčiau galiojusiam Baudžiamajame kodekse sveikatos sutrikdymo sąvoka nepateikiama. Teismų praktikoje, nustatant žmogaus sveikatai padarytą žalą, vadovaujamosi teismo medicinos nustatytais kriterijais, nes nuo sveikatos sutrikdymo masto priklauso teisinis padarytos veikos vertinimas. Kvalifikuojant nusikalstamas veikas, įvertinant žalą sveikatai, reikia remtis mediciniais kriterijais, todėl Lietuvoje vadovaujamosi 2003 m. gegužės 23 d. patvirtintomis Sveikatos sutrikdymo masto nustatymo taisyklėmis (toliau – Taisyklės) [13].

Lietuvoje susidarė sudėtinga situacija, kai 2003 m. gegužės 1 d. įsigaliojus naujam Baudžiamajam kodeksui laiku nebuvo priimtos minėtos Taisyklės ir tebegaliojo 1992 m. patvirtintos Kūno sužalojimo sunkumo masto nustatymo teismo medicinos laikinosios taisyklės [14], kuriose nebuvo numatytos „sveikatos sutrikdymo“ arba „susargdinimo“ sąvokos, neapibrėžti patys susargdinimo atvejai. Dėl tokių teisės aktų leidybos spragų 23 dienas teismo medikai negalėjo išduoti išvadų dėl sveikatos sutrikdymo masto tiriamose arba teismuose nagrinėjamosiose baudžiamosiose bylose. Tai akivaizdžiai sutrikdė teisės saugos institucijų darbą. Tokią negatyvią situaciją, šio straipsnio autorių nuomone, patvirtina 2 pav. nurodyti statistiniai duomenys apie perduotų teismui nagrinėjimui baudžiamųjų bylų kiekį dėl sunkaus sveikatos sutrikdymo.

Analizuojant šį paveikslą, matyti, kad 2003 metais perduotų teismui nagrinėjimui baudžiamųjų bylų kiekis buvo pats mažiausias, nes tai, autorių nuomone, lėmė pavėluotas Taisyklių priėmimas. Kaip jau minėta, Taisyklės priimtos 2003 m. gegužės 23 d. ir jose jau numatyta sveikatos sutrikdy-

2 pav. Ikiteisminio tyrimo institucijų nagrinėtų sunkaus sveikatos sutrikdymo bylų, perduotų teismui, skaičius [32]

Fig. 2. The number of a grievous bodily injury cases dealt with or presented to the court by pre-trial investigation institutions

mo sąvoka, tiksliai nurodyti sunkaus sveikatos sutrikdymo objektyviosios pusės požymiai (regos, klausos netekimas ir pan.). Sveikatos sutrikdymas įvardytas kaip žmogaus sužalojimas arba susargdinimas pažeidžiant jo kūno audinių (organų) vientisumą arba sutrikdant jų funkcijas. Lietuvos įstatymų leidėjas akivaizdžiai išplėtė sveikatos sutrikdymo sampratą, apimdamas platesnę veikų grupę.

Lietuvos teisės aktų analizė, specialiosios medicininės, teisinės literatūros studijos leidžia daryti išvadą, kad nusikaltimus žmogaus sveikatai galima apibrėžti kaip nusikalstamas veikas, pasireiškiančias neteisėtu, pavojingu, tyčiniu arba neatsargiu žalos padarymu kito žmogaus sveikatai, pažeidžiant ne tik kūno anatomicines funkcijas, bet ir kitais būdais susargdinant.

Sunkiausias nusikaltimas žmogaus sveikatai – sunkus sveikatos sutrikdymas, už kurį numatyta baudžiamoji atsakomybė Baudžiamojo kodekso 135 straipsnyje. Šio straipsnio 1 dalyje numatyta, kad *tas, kas sužalojo ar susargdino žmogų, jeigu dėl to nukentėjęs asmuo neteko regos, klausos, kalbos, vaisingumo, neštumo ar kitaip buvo sunkiai suluošintas, susirgo sunkia nepagydoma ar ilgai trunkančia liga,*

realiai gresiančia gyvybei ar stipriai sutrikdančia žmogaus psichiką, arba prarado didelę dalį profesinio ar bendro darbingumo, arba buvo nepataisomai subjaurotas nukentėjusiojo asmens kūnas, baudžiamas laisvės atėmimu iki dešimties metų.

Analizuojant Baudžiamojo kodekso 135 straipsnio dispoziciją, matyti, kad joje nėra išaiškintos nei sužalojimo, nei susargdinimo sąvokos, todėl reikia vadovautis Taisyklėmis, kuriose aiškinami minėtame straipsnyje vartojami terminai. Pagal minėtas Taisykles, *sužalojimas* įvardijamas kaip žmogaus kūno audinių arba organų anatomicinio vientisumo arba jų funkcijų pažeidimas mechaniniu¹, fiziniu² arba cheminiu³ poveikiu; *susargdinimas* – tai organizmo funkcijų sutrikdymas biologiniu, fiziniu, cheminiu ar psichiniu poveikiu arba nesuteikiant būtinos medicinos pagalbos.

Nusikaltusio asmens veika, kaip būtinas objektyvusis sunkaus sveikatos sutrikdymo požymis, gyvenimo realybėje kiekvienu konkrečiu atveju pasireiškia skirtingai, nes nusikalstama veika apima dvi išorines žmogaus elgesio pasireiškimo formas: aktyviają (veikimą) ir pasyviają (neveikimą), todėl sunkus sveikatos sutrikdymas gali būti padaromas tiek veikimu, tiek neveikimu. Sunkus sveikatos sutrikdy-

¹Mechaninis – padaromas bukais, aštriais daiktais bei įrankiais ir ginklais, šaunamaisiais ginklais arba sprogenimis, krintant iš aukštos ar griūvant iš savo kūno aukščio, transporto traumas.

²Fizinis – aukštos, žemos temperatūros, elektros srovės, krintančio atmosferos slėgio, jonizuojančiosios spinduliuotės poveikis.

³Cheminis – apsinuodijimas rūgštimis ir šarmais, nuodais, etilo alkoholiu ir kit.

mas – smurtinė nusikalstama veika, todėl veikimas pasireiškia naudojant fizinį smurtą, kuris asmeniui šiuo atveju yra ne tik nusikaltimo padarymo būdas, bet ir tikslas [27]. Dažniausiai sunkaus sveiktos sutrikdymo atveju veikimas pasireiškia fiziniu poveikiu – spyriais arba smūgiais ranka, koja, pažeidžiant nukentėjusiojo asmens kūno vientisumą mechaniniu būdu, t. y. tam tikrų daiktų, įrankių arba ginklų naudojimu, siekiant sutrikdyti nukentėjusiojo sveikatą. Sunkus sveiktos sutrikdymas gali būti padaromas ir *neveikimu*, tai yra pasyvus kaltininko elgesys, pasireiškiantis tam tikrų veiksmų nepadaromu, kuriuos asmuo turėjo ir galėjo atlikti. Siekiant asmenį patraukti baudžiamojon atsakomybėn, reikalingos dvi esminės sąlygos: a) asmens pareiga veikti; b) asmens galimybė veikti. Pareigos vykdymas turi būti susijęs su atitinkamomis įpareigoto asmens galimybėmis [28], nes asmens pareiga gali atsirasti remiantis įstatymo pagrindu (pvz., medicinos paslaugų nesuteikimas), darbo arba kitokio pobūdžio sutarties pagrindu, arba tiesiog reikalaujama asmens suvokimo, atsižvelgiant į protinumo kriterijus (pvz., vaiko nemaitinimas). Ypač svarbu nustatyti, ar kaltininkas turėjo realią galimybę atlikti savo pareigą. Nustačius, kad kaltininkas konkrečiu atveju negalėjo atlikti pareigos, jam negalima taikyti baudžiamosios atsakomybės pagal Baudžiamojo kodekso 135 straipsnį.

Atsižvelgiant į tai, kad sunkaus sveiktos sutrikdymo sukeliama padariniai įvardyti Baudžiamojo kodekso 135 straipsnio 1 dalies dispozicijoje ir kad šiuos padarinius detalai apibūdina Sveiktos sutrikdymo masto nustatymo taisyklės, šiame straipsnyje jie nebus aptariami.

Būtina pabrėžti, kad sveiktos sutrikdymo padarinių mastą visada nustato teismo medikai, pateikdami specialisto išvadas arba ekspertizės aktus, kurie turi būti motyvuoti [29]. Teismo medicinos ekspertai, atlikdami ekspertizę arba tyrimą sveiktos sutrikdymo mastui nustatyti, pagal Taisyklių 10 punktą, įvertindami kūno sužalojimą ir susargdinimą, privalo pateikti išvadą dėl: 1) medicininio pobūdžio (teismo medicinos diagnozė); 2) padarymo mechanizmo (galimų padarymo priemonių ir būdų); 3) padarymo laiko; 4) sveiktos sutrikdymo masto.

Norint objektyviai nustatyti sveiktos sutrikdymo mastą, būtina kuo skubiau (tuoj po įvykio) pavesti teismo medikams apžiūrėti asmenį, o paskui dar ir įvertinti nukentėjusiojo medicininę dokumentaciją, kadangi neretai

asmens sveiktos priežiūros įstaigose atliekami papildomi instrumentiniai diagnostiniai tyrimai (pvz., rentgenologinis ir kt.), kuriais nustatomi išoriškai nepastebimi pažeidimai (pvz., kaulų lūžiai, galvos smegenų sužalojimai ir kt.). Sveiktos sutrikdymo mastui nustatyti pakanka bent vieno sveiktos sutrikdymo požymio. Jeigu tokių požymių nustatoma daugiau, tai sveiktos sutrikdymo mastas vertinamas pagal požymį, atitinkantį sunkesnę sveiktos sutrikdymo masto lygį. Kai sužalojimai padaryti keliais trauminiiais poveikiais, sveiktos sutrikdymo mastas nustatomas kiekvieno poveikio (sužalojimo) atžvilgiu. Tais atvejais, kai daugybiniai sužalojimai vienas kitą sunkina, vertinama sužalojimų visuma [30].

Pagal Baudžiamojo kodekso 135 straipsnį atsakomybė iškyla tik tokiam asmeniui, kuris sunkų sveiktos sutrikdymą padarė tyčiniiais veiksmais ir nusikalstamos veikos padarymo metu buvo sulaukęs 14 metų amžiaus.

Kriminologinė statistinių duomenų analizė leidžia teigti, kad šiuolaikinė visuomenė susiduria su opia ir labai paplitusia ne tik Lietuvoje, bet ir daugelyje užsienio šalių vaikų destruktivumo ir agresijos problema. Įvairių sričių moksliniuose tyrimuose, teorinėse, praktinėse konferencijose nuolatos kalbama apie vaikų patiriamą smurtą, tačiau nepakankamai akcentuojama, kad vieni iš dažniausių vaikų skriaudikų būna patys nukentėjusiųjų bendraamžiai, o kartais ir daug vyresni žmonės (pvz., kaimynai, tėvai, kiti šeimos nariai ir pan.).

Siekdami išsiaiškinti destruktivumo įtaką vaikams, kurie padarė patį sunkiausią nusikaltimą žmogaus sveikatai, t. y. sunkų sveiktos sutrikdymą, atlikome savarankišką 10 baudžiamųjų bylų, išnagrinėtų 2005–2010 metais Vilniaus apygardos teisme, analizę, kuri pateikiama toliau nurodytose lentelėse. Analizuotos tik tos baudžiamosios bylos, kuriose už tyčinį sunkų sveiktos sutrikdymą baudžiamojon atsakomybėn patraukti nepilnamečiai, t. y. asmenys nuo 14 iki 18 metų.

7 lentelė. Sunkų sveiktos sutrikdymą padariusių nepilnamečių lytis
Table 7. Sex of juvenile that committed grievous bodily injuries

Moteris	1
Vyras	9

Iš 7 lentelėje pateiktų duomenų matyti, kad per penkerių metų laikotarpį, sunkų sveiktos sutrikdymą pa-

darė 10 nepilnamečių, tarp kurių buvo tik viena moteriškosios lyties atstovė. Tai leidžia daryti išvadą, kad šis smurtinis nusikaltimas būdingesnis berniukams.

8 lentelė. Sunkų sveiktos sutrikdymą padariusių nepilnamečių amžius
Table 8. Age of juvenile that committed grievous bodily injuries

Amžius	Nusikaltėlių skaičius
15 metų	3
16 metų	4
17 metų	3

Aštuntoje lentelėje pateikti duomenys rodo, kad sunkų sveiktos sutrikdymą dažniausiai padaro nepilnamečiai nuo 15 iki 17 metų amžiaus.

9 lentelė. Vietovė, kurioje padaryti sunkūs sveiktos sutrikdymai
Table 9. Place where grievous bodily injuries were committed

Miestas	4
Kaimas	6

Vertinant 9 lentelėje pateiktus duomenis matyti, kad daugiau sunkių sveiktos sutrikdymų padaroma kaimo vietovėse, tačiau dėl mažo apibendrintų bylų kiekio negalima daryti statistiškai patikimų išvadų. Atsižvelgiant į apibendrintas bylas, galima sąlyginai teigti, kad tokių nusikaltimų kaimo vietovėje padaroma daugiau.

10 lentelė. Sunkaus sveiktos sutrikdymo padarymo laikas
Table 10. Time when grievous bodily harm was made

Nuo 08:00 val. iki 20:00 val.	2
Nuo 20:00 val. iki 08:00 val.	8

Duomenys leidžia sąlyginai teigti, kad 20 % sunkių sveiktos sutrikdymų padaroma diena, o 80 % – vakare arba naktį.

11 lentelė. Sunkų sveiktos sutrikdymą padariusio nepilnamečio kaltininko santykis su nukentėjusiuoju
Table 11. Juvenile's offender's who committed grievous bodily harm relationship with victim

Šeimos narys, artimas giminaitis	2
Draugas, pažįstamas, kaimynas	3
Nepažįstamas asmuo	5

Vienuoliktoje lentelėje pateikti duomenys rodo, kad iš 10 apibendrintų baudžiamųjų bylų dėl sunkaus sveiktos sutrikdymo, kuri padarė nepil-

namečiai, 5 atvejais (50 %) smurtas buvo nukreiptas prieš kaltininkų šeimos narius, artimus giminaičius, draugus, pažįstamus ir kaimynus. Kitais 5 atvejais (50 %) sunkūs sveikatos sutrikdymai buvo padaryti kaltininkui nepažįstamiems asmenims.

12 lentelė. **Sunkaus sveikatos sutrikdymo padarymo mechanizmas**

Table 12. **Grievous bodily harm offense mechanism**

Durtinės-pjautinės žaizdos	6
Šautinės žaizdos	0
Smūgiais padaryti sunkūs sveikatos sutrikdymai (smūgiavimas kojomis, naudojant kietus daiktus)	4

Analizuojant 12 lentelėje pateiktą nukentėjusių asmenų sunkaus sveikatos sutrikdymo padarymo mechanizmą, matyti, kad dažniausiai nukentėjusiojo sveikata sunkiai sutrikdoma dėl durtinių-pjautinių žaizdų (6 atvejai iš 10). Be to, nė vienas nepilnamečias nepadarė sunkios žalos kito žmogaus sveikatai panaudodamas šaunamąjį ginklą. Tokią situaciją, autorių nuomone, lemia tai, kad nepilnamečiai asmenys neturi teisės legaliai įsigyti ir laikyti šaunamojo ginklo. Duomenys rodo, kad apie 40 % (4 atvejai iš 10) sunkių sveikatos sutrikdymų nepilnamečiai padaro smūgiuodami kojomis, rankomis arba įvairios paskirties kietais daiktais, traumuojančiais auką.

ISVADOS

1. Lietuvos baudžiamojoje teisėje nužudymu vadinamas tyčinis neteisėtas kito žmogaus gyvybės atėmimas.
2. Nužudymo, kaip teisinės sąvokos, objektas – kito žmogaus gyvybė. Tai individo – *homo sapiens* biologinė būklė, nepriklausanti nuo jo individualių savybių. Pakanka, kad žmogus būtų gyvas.
3. Medicinos mokslas gyvybės pradžią laiko apvaisinimo momentą, po kurio prasideda žmogiškosios būtybės vystymasis motinos organizme, o savarankiško gyvenimo pradžią laiko tą momentą, kai naujagimis yra visiškai išstumtas arba ištrauktas iš moters organizmo ir pasirodo gyvybiškai svarbūs požymiai (judesiai, pirmasis įkvėpimas ir klyksmas).
4. Baudžiamosios teisės požiūriu, žmogaus gyvybė yra ginama nuo gimdymo pradžios momento (sąrašų pradžios) iki biologinės žmogaus mirties.

5. Žmogaus gyvybės pabaiga medicinos ir teisės mokslas laiko biologine, o ne klinikinę žmogaus mirtį, kai negrįžtamai nutrūksta smegenų ir visos kitos organizmo funkcijos.
6. Medicinos literatūroje sveikata įvardijama kaip fizinis ir dvasinis individo bei visuomenės normalumas. Baudžiamojoje teisėje sveikatos samprata suprantama siauriau, nes sveikata siejama tik su fiziologine ir psichologine būseną; sveikatos samprata neapima socialinės gerovės, todėl sveikatos sutrikdymu yra laikomas natūralios žmogaus būsenos pablogėjimas.
7. Nusikaltimus žmogaus sveikatai galima apibrėžti kaip nusikalstamas veikas, pasireiškiančias neteisėtu, pavojingu, tyčiniu arba neatšargiu žalos padarymu kito žmogaus sveikatai, pažeidžiant ne tik kūno anatominį vientisumą arba sutrikdant organų fiziologines funkcijas, bet ir kitais būdais suarsarginant.
8. Pagal Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 6 straipsnio 2 dalį ir Vaiko teisių konvencijos 1 straipsnį, vaiku pripažįstamas nepilnamečias, t. y. aštuoniolikos metų nesulaukęs asmuo. Pagal statistinius, kriminologinius, medicininius tyrimų duomenis, visuomenės informavimo priemonių pranešimus galima teigti, kad augantis visuomenės destruktivumas, ypač atsispindintis vaikų ir paauglių sociume, yra aktuali Lietuvos problema.
9. Tyčinius nužudymus ir sunkius sveikatos sutrikdymus dažniausiai padaro vyriškosios lyties nepilnamečiai, kurių amžius nuo 16 iki 17 metų. Daugiausia minėtų nusikaltimų padaroma tamsiu paros metu kaimo vietovėse.
10. Nepilnamečių padaromi nužudymai ir sunkūs sveikatos sutrikdymai pasižymi tuo, kad dažniausiai kito žmogaus gyvybė atimama panaudojus fizinį smurtą smūgiuojant kojomis, rankomis arba kietais daiktais. Kito žmogaus sveikata dažniausiai sunkiai sutrikdoma padarius pjautinius-durtinius sužalojimus.
11. Daugeliu atvejų destruktivus nepilnamečių elgesys pasireiškia artimoje aplinkoje, t. y. daugiau negu pusė nusikaltimo aukų buvo kaltininko šeimos nariai, artimi giminaičiai, draugai, kaimynai arba pažįstami asmenys. ◆

Gauta: 2013 04 12
Priimta spaudai: 2013 06 25

Summary

MURDERS AND GRIEVOUS BODILY INJURIES COMMITTED BY CHILDREN

Rita Aliukonienė, Algimantas Jasulaitis, Vygtintas Aliukonis, Neringa Maciulytė

Not only increasing juvenile delinquency, but also violent crimes committed by juveniles become more and more relevant problem in Lithuania as in many other world countries. Furthermore, downward trend in criminals' age is being noticed, because the persons younger than 18 years old break the criminal laws more and more often. This cause the discussions between lawyers, forensic medical practitioners, psychiatrists, psychologists, criminologists, sociologists, pedagogues and other specialists about destructiveness of children, i. e. inclination of person or phenomenon to do harm to himself, environment or other people, often causing especially harmful or even irreversible consequences to victims (for example, the life of a victim is taken, health is seriously injured etc.).

The object of this article – expression of children destructiveness by committing murders and grievous bodily injuries.

The aim of the work. To analyze the concepts of destructiveness, violence, human health impairment and others. To present the concepts of murder and grievous bodily injuries as the most dangerous crimes, made by juveniles, to disclose their definitions and to deliver conclusions in the end of the work after the summarization of research results.

The sources of the research. Legislation of the Republic of Lithuania, international and other legal acts, "Health Impairment Degree Determination Rules" issued on May 23, 2003, analyzed special medical, psychological, legal literature were reviewed with consideration of comparative aspect, also thorough summarization of self-made research of criminal proceedings relative to the topic was referred.

Work methods. Linguistic, logical, systematic, analytical, descriptive statistics and comparative methods were used. Logical and systematic cognitive methods were used in order to evaluate the opinions of medical, psychological, psychiatric, law scientists on the aspects of the analyzed topic. Comparative method was used in reviewing the dynamics of very serious crime, committed during a specific period. Linguistic method was used in order to disclose the concepts used in the work.

Keywords: murder, health impairment, bodily injury, aggression, destructiveness.

LITERATŪRA

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. Valstybės žinios 1992; Nr. 33-1014.
2. 1948 m. Jungtinių Tautų visuotinė žmogaus teisių deklaracija. Prieiga per internetą: <https://www.urm.lt/popup2.php?item_id=8849>.
3. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. Valstybės žinios 1995; Nr. 40-987.
4. Pasaulio sveikatos organizacijos Konstitucija. Prieiga per internetą: <<http://apps.who.int/gb/bd/PDF/bd47/EN/constitution-en.pdf>>.
5. Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija. Prieiga per internetą: <<http://eur-lex.europa.eu/lt/treaties/dat/32007X1214/htm/C2007303LT.01000101.htm>>.
6. Lietuvos Respublikos sveikatos sistemos įstatymas. Valstybės žinios 1994; Nr. 63-1231.
7. Lietuvos Respublikos psichikos sveikatos priežiūros įstatymas. Valstybės žinios 1995; Nr. 53-1290.
8. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). Valstybės žinios 2000; Nr. 26-1968.
9. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas. Valstybės žinios 1996; Nr. 33-807.
10. 1989 m. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija. Valstybės žinios 1995; Nr. 60-1501.
11. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). Valstybės žinios 2000; Nr. 74-2262.
12. Lietuvos Respublikos žmogaus mirties nustatymo ir kritinių būklių įstatymas. Valstybės žinios 2002; Nr. 43-1601.
13. Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro, Lietuvos Respublikos teisingumo ministro ir Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2003 m. gegužės 26 d. įsakymas Nr. V-298/158/A1-86 „Dėl sveikatos sutrikdymo masto nustatymo taisyklių“. Valstybės žinios 2003; Nr. 52-2357.
14. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1992 m. balandžio 12 d. nutarimu Nr. 261 patvirtintos Kūno sužalojimo sunkumo nustatymo teismo medicinos laikinosios taisyklės. Valstybės žinios 1992; Nr. 17-493.
15. Pavilionis V, Dambrauskienė G, Davulis T, Jarašiūnas E, Jovaišas K, Klimas A, et al. Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras. I dalis. Vilnius, 2000; p. 120.
16. Babachinaitė B, Jurgelaitienė G, Justickis V, Pečkaitis J, Petkus A, Piesliakas V, et al. Nusikalstamumas Lietuvoje ir jo prognozė iki 2015 m. Monografija. Vilnius, 2008; 49–50.
17. Nocius J. Nusikaltimai žmogui. Mokomoji priemonė. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1998; p. 8, 9.
18. Klimka A. Baudžiamoji atsakomybė už nusikaltimus gyvybei ir sveikatai. Vilnius, 1964; p. 5.
19. Jovaišas K. Nusikaltimai asmens gyvybei, sveikatai, laisvei ir orumui. Teisės problemos 1997; 2: 18.
20. Milinis A. Baudžiamoji atsakomybė už nužudymą be pavojingumą didinančių ar mažinančių aplinkybių. (BK 129 str. 1 d.). Daktaro disertacija. Vilnius, 2009; p. 58.
21. Garmus A, Kurapka E, Cėpla A. Teismo medicina. Vilnius: Lietuvos teisės akademija, 2000; p. 151.
22. Drašutienė G, Ališauskas J, Arlauskienė A, Balčiūnienė I, Benušienė E, Bylaitė M, et al. Akušerija ir ginekologija šeimos gydytojo praktikoje. Vilnius: Vaistų žinios, 2005; p. 611.
23. Kruopas J. Lietuvių kalbos ir literatūros institutas (Lietuvos TSR Mokslų akademija). Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. II papildytas leidimas. Vilnius: Mintis, 1972; p. 800.
24. Aliukonienė R. Sunkus sveikatos sutrikdymas: teorinės ir praktinės kvalifikavimo problemos. Daktaro disertacija. Vilnius, 2007; p. 13–24.
25. Grabauskas V, Kavaliauskaitė R, Kvietkauskas V, Suščenkienė A, Rimšienė D, Vilkončius V, et al. Medicinos enciklopedija. I tomas. Vilnius: Valstybinė enciklopedijų leidykla, 1991; p. 182.
26. Grabauskas V, Kavaliauskaitė R, Kvietkauskas V, Suščenkienė A, Rimšienė D, Vilkončius V, et al. Medicinos enciklopedija. II tomas. Vilnius: Valstybinė enciklopedijų leidykla, 1993; p. 305.
27. Babachinaitė G. Smurtinio nusikalstamumo samprata, tendencijos ir šiuolaikiniai reiškiniai ypatumai Lietuvoje. Jurisprudencija 2008; 1(103): 17.
28. Pavilionis V. Baudžiamoji atsakomybė už neveikimu padarytus nusikaltimus. Justitia 1997; 1: 6.
29. Pošiūnas P. Teismo ekspertizės pagrindai. Vilnius: Lietuvos teismo ekspertizės institutas, 1994; p. 60.
30. Sveikatos sutrikdymo masto nustatymo taisyklės. Sveikatos sutrikdymo masto taisyklių komentaras. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004; p. 43.
31. LAT 2004 m. birželio 18 d. nutarimas „Dėl teismų praktikos nusikaltimų žmogaus gyvybei bylose“. Teismų praktika 2004; 21.
32. <http://www.nplc.lt>